

Michel Foucault

ZNAJNJE I MOĆ

Nakladni zavod Globus, Filozofski fakultet u Zagrebu, Humanističke i društvene znanosti - Zavod za filozofiju, Zagreb, 1994; 185 str.

Djelo Michela Foucaulta, originalnog i kontroverznog francuskog mislioca koji je za sobom ostavio torzičan, ali ujedno i iznimno intrigantan i za mnoge inspirativan opus, obično biva svrstano u pretinac strukturalizma¹. No, poput većine sličnih svrstavanja, i prečvrsto vezivanje Foucaulta uz strukturalistički tabor (Lévi-Strauss, Althusser, Lacan itd.) pomalo nalikuje trpanju u Prokrustovu postelju. Izvirući misaono iz strukturalističkih ishodišta, ali i izrijeком otklanjajući svaku vezu sa strukturalističkom modom, Foucault je o nizu bitnih pitanja filozofije, sociologije i povijesnih znanosti uspio misliti na bitno nov način, koji je nastojao rezultirati jednom od najzanimljivijih kritičkih rekonstrukcija projekta racionalnosti, na kojemu počivaju cjelokupna zapadna civilizacija i kultura.

Svezak s naslovom *Znanje i moć* zasluđuje stoga posebnu pozornost¹ čitatelja. Spisi obuhvaćeni ovim izborom spadaju u Foucaultovu drugu fazu, tj. u razdoblje u kojemu svoju osnovnu teorijsku preokupaciju nalazi u tematiziranju fenomena moći, pa će se i ovaj prikaz kretati uglavnom oko te teme. Kako se ovom zgodom nije moguće iscrpnije pozabaviti razvojem i mijenama Foucaultova mišlje-

nja, za smještanje spisa okupljenih među koricama *Znanja i moći* u kontekst cjeline njegova djela dostajat će i neke općenite naznake. Sumarno uzevši, Foucaultovo je mišljenje fokusirano na tri ključna tematsko-problemska sklopa; na pitanje o čovjeku i subjektu/subjektivnosti, o znanju i znanosti o čovjeku, te o odnosu moći i znanja. U svom prvom razdoblju, do početka 70-ih, Foucault uglavnom misli u ključu "arheologije", što je naziv za osebujno metodičko oruđe koje je iskovao u vlastitoj teorijskoj radionici; uz pomoć "arheologije znanja" u kulturnim se tvorbama pojedinih povijesnih razdoblja iznalaze vladajuće modeli racionalnosti (označeni pojmom *episteme*). Početkom 70-ih u teorijsko žarište ulazi problem moći, a s njime i novi metodički izum - "genealogija", koja stvarima, događajima i situacijama prilazi s njihove površinske, aktualne strane, ne tražeći u njima skrivenu bit nego uzimajući ih onakvima kakvi jesu, kakvi se pojavljuju (Foucault će na jednom mjestu reći: "Genealogija znači da analizu provodim polazeći od nekog sadašnjeg problema"; str. 168-9.). Genealogijski ključ izvlači na svjetlo dana glavni problem Foucaultove druge faze, problem moći, koja pak svagda nastupa u fuziji sa znanjem.

U djelu *Volja za znanjem*, spisu koji zauzima najveći dio izdanja koje je pred nama, i čijim ćemo ključnim tezama posvetiti nešto više pažnje, dotičnom kategorijalnom paru pristupa i treći član - seksualnost. Ta dopuna nije nimalo neosnovana jer seksualnost, prema Foucaultovu mišljenju, predstavlja životno područje na kojemu je moć - u specifičnom liku moći nad životom, kao *bio-moć* (usp. str. 97. i dalje) - uspjela zaorati posebno duboke brazde². U *Volji za znanjem* polazi on od sum-

¹ Valja spomenuti i osnovne podatke o knjizi. *Znanje i moć* pojavljuje se u okviru novopokrenute biblioteke antropoloških djela, što je kod renomiranog zagrebačkog izdavača, nakladne kuće Globus, uređuje Hotimir Burger. Biblioteka nosi znakovit naslov - *Homo absconditus* - posuđen iz djela Helmutha Plessnera (u vrijeme pisanja ovih redaka u biblioteci su, uz Foucaulta, već bili objavljeni i Plessnerova *Conditio Humana* te *Čovjek i institucije* Arnolda Gehlena). *Znanje i moć* predstavlja izbor iz Foucaulta što su ga zajednički sačinili urednik biblioteke Hotimir Burger i Rade Kalanj, koji je napisao i popratnu studiju o Foucaultovu djelu te preveo sve tekstove s francuskoga (uz iznimku jednog teksta što ga je iz talijanskog izvornika prevela Nicoletta Burger). Izbor uključuje sljedeće tekstove: *Volja za znanjem* (1976.) (prvi dio *Historije seksualnosti* (zamišljene u šest, a realizirane u tri dijela)), *Poredak diskursa* (predavanje iz 1970.), te dva intervjua: *Mikrofizika moći* (1977.) i *Briga za istinu* (1984.).

² Seksualnost, dakako, nije jedino područje (su)oblikovano silnicama moći. Podjednako zanimljivo i relevantno polje prakticiranja moći Foucault je iznašao u represivnim mehanizmima *par excellence*, u kaz-

nje u istinitost teze prema kojoj je od klasičnog doba, od 17. stoljeća, represija bila osnovnim načinom odnosa između moći i seksualnosti. Time se, dakako, ne želi poreći lako dokaziva tvrdnja da je seks od klasičnog doba naovamo bio zabranjivan, sprečavan ili prikriivan, nego se nepobitna činjenica represije nastoji relativizirati i pozicionirati primjereno njezinoj zbiljskoj težini. Cijelu priču o represiji Foucault smješta u okvire onoga što naziva "općom ekonomijom diskursa o seksu unutar modernih društava" (str. 12.), koje smještanje ponajprije ima zadaću ustanoviti razloge postojanja i načine funkcioniranja osebnog poretka, čije su ključne točke *moć*, *znanje* i *užitak*, poretka na koji se naslanja i diskurs³ o ljudskoj seksualnosti. Uklopljeni u takav konceptualni okvir, tipični represijski postupci i mehanizmi - zabrane, odbacivanja, poricanja, cenzura - pokazuju se samo dijelovima koji unutar cjeline znatno važnijih postupaka - u oblikovanju diskursa, u tehnici moći, u volji za znanjem - nemaju apsolutnu vrijednost nego igraju jasno ograničene, taktički dimenzionirane uloge. Budući da u volji za znanjem kuca drugo živo srce moći, Foucault može svoju zadaću posve precizirati: "Riječ je zapravo o tome da se definiraju strategije moći koje su imanentne toj volji za znanjem. Da se na izričitom slučaju seksualnosti oblikuje 'politička ekonomija' volje za znanjem" (str. 53.). Isprepletenost znanja i moći ima za posljedicu i definiciju istine drukčiju od one klasične: "Istina nije izvan moći, niti bez moći... Istina je

od ovog svijeta, ona je stvorena zahvaljujući mnogostrukim prisilama. I sadrži obvezatne efekte moći" (str. 160.).

Već prvi pogled sa stajališta određenoga gornjim premisama otvara Foucaultu uvid u "globalnu diskurzivnu činjenicu" - u veliki proces uvođenja seksa u diskurs, koji otpočinje koncem 16. stoljeća. Taj se proces odvija u znaku "polimorfni tehnika moći" (str. 13.), što se iskušavaju na seksu, u znaku specifičnih diskurzivnih metoda i praksi kojima moć dopire sve do najtananih individualnih očitovanja i ponašanja - u znaku penetracije moći u područje seksualnosti, ako se baš hoće. To se pak prodiranje i, štoviše, kapilarno prožimanje, zbiva kao odbijanje i zapriječivanje, ali jednako tako - i još važnije! - kao poticanje i pojačavanje. Foucault je taj odnos opisao zaoštrenom formulacijom: "Prije je 'seksualnost' *pozitivni proizvod moći*, nego što bi moć bila potiskivanje seksualnosti." (str. 152., podvukao Z.Z.). Sažimljući bitne crte dotičnog odnosa, on je također ustvrdio da se "užitak i moć... ne poništavaju, oni se ne okreću jedan protiv drugoga; oni se nadovezuju, isprepliću i međusobno odbijaju. Povezuju se s pomoću složenih i zbiljskih mehanizama nadraživanja i poticanja" (str. 37.) tvoreći nešto što je moguće opisati i kao "beskonačnu spiralu moći i užitka" (str. 35.). Diskursi o seksualnosti nisu se - često se ponavlja ključna teza - "umnožavali izvan moći i protiv nje, već upravo tamo gdje se moć očitovala i kao sredstvo

---

nenom i zatvorskome sustavu zapadnih društava. Proučavajući evoluciju tih sustava (u spisu *Nadziranje i kažnjavanje* iz 1975.), uvjerljivo je dokazivao kako institucija zatvora predstavlja najučinkovitiji mehanizam totalnog provođenja racionalne moći. Moć se, međutim, nametnula kao bitan problem i prije eksplicitnog dospijevanja u središte teorijskog interesa. Već i Foucaultove "posebne povijesti", pisane prije 1970. godine - povijest ludila (*Povijest ludila u klasično doba*, 1961.) i povijest medicinskog nadzora (*Rodenje klinike*, 1963.) - kao i znamenito djelo *Riječi i stvari* (1966.), što je svojom glasovitom, kontroverznom tezom o smrti čovjeka, odnosno o kraju njegova prosvjetiteljsko-univerzalističkog pojma, takorekuć naknadno legitimiralo ideju o posebnim povijestima - sva ta djela, sagledana retrospektivno, tematiziraju već i problem moći, iako ne na način koji bi posve zadovoljavao autora (u spomenutom je djelima, kako će to sâm Foucault reći u intervjuju "Mikrofizika moći", već na djelu "*središnji problem moći* kojeg sam tada bio još vrlo loše izdvojio", usp. str. 146.; podvukao Z.Z.).

³ Pojam *diskursa* spada među one koji u Foucaultovu mišljenju imaju "sistemsku" težinu i mjesto. Budući da se ovdje ne možemo temeljitije pozabaviti njegovim značenjima, čitatelja upućujemo na tekst "Poredak diskursa" (nastupno predavanje na Collège de France iz 1970. godine, str. 115-42.). U dotičnom se predavanju diskutira ustrojstvo ("poredak") diskursa te dokazuje kako, s jedne strane, "diskurs nije ništa drugo do igra" (str. 131.), no, s druge strane, također funkcionira i kao poprište i sredstvo teških borbi, kao "ono zbog čega i pomoću čega se vodi borba, moć koje se valja dočepati" (str. 117.).

njezina očitovanja" (str. 26.). Stoga seksualnost uhvaćenu u mreže diskursa, unatoč tome što posjeduje i vlastitu tvarnost, inerciju i neprozirnost, nije više moguće držati samo prirodnom, slijepom i neposlušnom silom, koja se opire moći kao izvanjskoj sili nego je u prvom redu valja shvatiti "kao iznimno nabijenu prijelaznu točku za odnose moći", kao "element... koji je obdaren najvećom instrumentalnošću" (str. 72.).

U svjetlu skiciranih teza postaje jasnijim zašto Foucault područje na kojem će elaborirati "političku ekonomiju" moći-znanja nalazi upravo u sferi seksualnosti. Ustvrdivši da povijest Zapada u posljednjim stoljećima "nipošto ne otkriva igru bitno represivne moći" (str. 57.), i da u tom razoblju na području seksualnosti dolazi do "prave diskurzivne eksplozije" (str. 15.), tj. do velikog procesa uvođenja seksa u diskurs (ili, točnije: u mnoštvo raznovrsnih, institucionalno podržanih diskursa) - koje uvođenje tendira regulaciji, odnosno bezbrojnim učincima "pomicanja, pojačavanja, preusmjerenja, preobličavanja same želje" (str. 19.) - Foucault je došao do osnovnih pretpostavki za novo definiranje moći.

Prije no što se nakratko pozabavimo tim definiranjem, valja se osvrnuti i na važno razlikovanje "dva velika postupka proizvodnje istine o seksu" (str. 42.). Nezapadna društva (Kina, Japan, Indija, antički Rim, arapsko-muslimanska društva) poznaju svojevrsnu *ars erotica*, erotsko umijeće koje, najkraće rečeno, svoju istinu nalazi u iskustvu u kojemu se sabire praksa samog užitka. Taj užitek ne poznaje i ne priznaje nikakvo izvanjsko mjerilo ili zakon; on "se uzima u obzir... ponajprije u odnosu na sebe sama" (str. 42.). Zapadna civilizacija ne poznaje takvo umijeće (osim u trgovima, u djelatnostima seksualne oporbe itd.) nego prakticira nešto posve drugo. Da bi dokučila i iskazala svoju istinu o seksu, ona užitku pristupa izvana, razvijajući tijekom stoljeća diskurzivne procedure uobičajene prema modelu specifičnog oblika moći-znanja. Riječ je o proceduri *priznanja*, koja je, drži Foucault, na Zapadu postala jednom od najcjenjenijih tehnika proizvodnje istine: "čovjek je na Zapadu postao životinjom koja priznaje" (str. 44.). Diskurzivne procedure kojima

zapadna civilizacija oblikuje istinu o seksu sabinu se pod imenom *scientia sexualis*.

Priznanje predstavlja vrlo osebujni diskurzivni oblik, svojevrsni "obred diskursa", koji i danas, uz nužne preinake, funkcionira kao opća matrica koja upravlja proizvodnjom istinitoga zapadnjačkog diskursa o seksu. Ishodišnu točku i model tog "višestoljetnog naloga da se govori o seksu" (str. 19.) Foucault vidi u kršćanskom pastoralu 17. stoljeća, u diskurzivnom obliku koji je po prvi puta u zapadnoj povijesti među osnovne dužnosti nedvosmisleno upisao zadaću "da se sve što je u vezi sa spolnošću mora propustiti kroz beskrajni žrvanj riječi" (str. 18.). To je, čini se, bilo povezano s vjerovanjem u snagu imenovanja, s idejom da će se seksom moći ovladati ukoliko ga se prethodno "priveže" uz jezik. Taj je oblik diskursa, međutim, već u 18. stoljeću dobio nove poticaje (gospodarske, političke i tehničke naravi), koji su urodili silnim umnažanjem žarišta koja su poticala i iznuđivala govor o seksualnosti. Pod rastom diskursa ne treba, međutim, misliti puko širenje. Tu se prije radi o disperziji žarišta iz kojih potječu diskursi, o diverzifikaciji njihovih oblika i o složenom rasprostiranju mreže koja ih povezuje. Time je uspostavljen složeni sustav "udešenog i polimorfnog poticanja na diskurs" (str. 27.), koji je ustanovio i organizirao onu "golemu preopširnost" (str. 26.) govora o seksu, tako svojstvenu posljednjim stoljećima na Zapadu. Tijekom te ekspanzije i sâm je diskurs o seksu pretrpio značajnu unutarnju preobrazbu; umjesto isključive ustrojenosti prema incijalnom modelu, odnosno prema diskursu velikih tema grijeha i spasenja, smrti i vječnosti, počeo se artikulirati prema onome koji govori o tijelu i o životu - prema diskursu znanosti. Tako je oblikovana i "ona nevjerojatna stvar: znanost-priznanje" (str. 47.), u kojoj se prožimlju i uzajamno učvršćuju dva različita modaliteta proizvodnje istine: procedura priznanja i znanstvena diskurzivnost. U svjetlu svih tih procesa Foucault seksualnost definira kao "korelat te polagano razvijane diskurzivne prakse kakva je *scientia sexualis*" (str. 50.).

Unatoč tako odlučnom uvođenju seksualnosti u diskurs, istina o seksu nije, međutim, izborila bitno lakši izlazak na vidjelo.

Foucault podsjeća na činjenicu da je, barem do Freuda, diskurs o seksu neprestano zamagljivao ono o čemu je govorio ("bila je to u stvari znanost sačinjena od izbjegavanja..."; str. 39). Tako je seks, daleko od prostodušnosti koja je u tom pogledu na Zapadu vladala još do konca 16. stoljeća, polako postajao i "predmetom velike sumnje; krhkom točkom preko koje nam dopiru prijetnje zla; djelićem noći što ga svatko od nas u sebi nosi... opće značenje, univerzalna tajna, sveprisutni uzrok, neprestani strah" (51). Čini se, primjećuje Foucault, da postoji neki osnovni otpor tome da se o seksualnosti drži racionalno uobličeni diskurs; zasljepljivanje, odbacivanje uvida i nerazumijevanje pokazuju preveliku upornost i snagu da bi bili posve slučajnima. U tome da je oko seksualnosti izgrađen "golem aparat za proizvođenje istine, po cijenu da je pruruši u posljednjem trenutku" (str. 41.) razabire on očitovanje tvrdoglave volje za neznanjem, koja, međutim, ne predstavlja drugo nego "jedan od zapleta volje za istinom" (str. 41.).

Ovdje svakako valja spomenuti da Foucault i genezu subjekta, tu gotovo središnju kategoriju modernog razdoblja, odnosno znanja o njoj, usidruje upravo u diskursu o seksualnosti. Poticaji koji tjeraju na (samo)refleksiju subjekta ne potječu, međutim, iz prirodnih, samom spolu inherentnih svojstava nego iz funkcija taktika moći koje su imanentne diskursu. Spomena je vrijedno i to da genealogija moći na koncu vodi k obračunavanju s pojmom subjekta. Raščlamba povijesti izvedena u njezinu ključu pokazuje, naime, potpunu ispraznost i suvišnost transcendentnoga u odnosu na polje zbiljskog događanja izvanjskog "nositelja". To pak znači samo jedno: "treba se otarasiti konstituirajućeg subjekta, otarasiti se subjekta samog..." (str. 149.).

Polazeći od skiciranih premisa, Foucault oblikuje vlastitu koncepciju moći (koju je skloniji nazvati *analitikom* nego teorijom). Taj posao pretpostavlja još i odlučno odbacivanje negativističkog, "pravno-diskurzivnog" shvaćanja moći (str. 58. i dalje), jer to shvaćanje moć koncipira prema *pravnom* modelu (imajući na umu ponajprije iskaz zakona i funkcioniranje zabrane). Time moć biva reduciranom na silu koja je sposobna jedino za "ne!", za po-

stavljanje zapreka i granica, za prekid i lom, biva, dakle, svedenom na neku vrstu "anti-energije" (str. 60.). Razloge uvjerljivosti i uvriježnosti te koncepcije Foucault nalazi kako na taktičkoj razini - u pretpostavci da se moć mora zamaskirati da bi bila iole podnošljivom - tako i u povijesti zapadnih društava, koja su, drži on, već od srednjeg vijeka odlučno afirmirala načelo da pravo ne može biti drugo nego oblik moći i da se moć uvijek mora provoditi u obliku prava (usp. str. 64.). Nastoji li se, međutim, doprijeti do punoće konkretne povijesne mnogolikosti moći, analitiku moći valja izgraditi na način koji će "promišljati istodobno seks bez zakona i moć bez kralja" (str. 64.) - treba, riječju, "kralju odrubiti glavu..." (str. 153.).

Imajući sve to na umu, Foucault formuliše dinamičku, nominalističku definiciju moći, koja njezinim odnosima pridaje "strogo relacijski karakter" (str. 67.) - moć, dakle, "nije institucija i nije struktura, ona nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni; ona je naziv što se pridaje nekoj složenoj strategijskoj situaciji u danom društvu" (str. 65.). Moć, dakle, ne valja vidjeti nekakvom središnjom točkom, jedinstvenim, objedinjujućim žarištem suvereniteta iz kojeg isijavaju srodni i izvedeni oblici nego kao "pokretno postolje odnosa snaga koje neprestano, svojom nejednakošću, dovode do stanja moći, no uvijek ograničenih i nepostojanih" (str. 65.). Odnosi moći postoje samo u funkciji mnoštva točaka otpora, u mreži koju tvore i definiraju međuodnosi tih točaka, pa je valja razumjeti kao dinamičnu i energetske nabijenu, svagda pokretnu i promjenljivu cjelinu, definiranu tek trenutnim odnosima snaga. Budući da se događa uvijek i svugdje - u svakoj od bezbroj žarišnih točaka, na svim zamišljivim razinama - ona je sveprisutna. Sveprožimljuću nazočnost te svugdje-prodiruće i odasvud-dolazeće moći dešifrira i opisuje mikrofizika moći.

Raznovrsni i nestabilni odnosi moći bivaju, kako već rekosmo, posebno transparentni u području seksualnosti, te "iznimno nabijene prijelazne točke za odnose moći" (str. 72.). Ovdje, nažalost, ne možemo slijediti Foucaultove zanimljive analize zapadne seksualnosti u posljednja tri stoljeća, koje rezultiraju

nizom prodornih uvida, ali i nekim manje oče-
kivanim, na prvi pogled nategnutim zaklju-
čcima. Spomenimo ovdje samo onaj o razliko-
vanju seksualnosti i seksa. Dok je, kao što se
vidjelo, zapadnjačka seksualnost proizvod i
korelat skupa diskurzivnih praksi i diktata ob-
jedinjenih pod etiketom *scientia sexualis*, seks
se pokazuje specifičnim proizvodom te i takve
seksualnosti. On je, ustvrđuje Foucault, "ima-
ginarna točka ustanovljena mehanizmom sek-
sualnosti" (str. 108.), tj. "nesumnjivo idealna
stvar koju idealnom čini mehanizam seksual-
nosti i njegovo funkcioniranje" (str. 107.). Ti-
me se, dakako, ne želi poricati zbiljsko posto-
janje spola i užitka - njegovih tvarnih, biologij-
skih korijena i sastojaka - nego naglasiti činje-
nica da seks predstavlja novi, proizvedeni en-
titet, artifičijelnu tvorbu koja seže i preko tih
biologijskih pretpostavaka, povrh samih tije-
la, organa, funkcija, anatomske-psihičkih os-
jeta, užitaka, tehnika, praksi itd. On predsta-
vlja više od zbroja svih tih dijelova i sastojaka,
jer ih - kao "najspekulativniji, najidealniji, a i
najunutarniji element u mehanizmu seksual-
nosti" (str. 108.), kao "jedinstveni označitelj i
univerzalno označeno" (str. 107.) - objedinju-
je i integrira u novoj, samosvojnoj cjelini.

Zaključno valja ustvrđiti da se Foucaul-
tovo kritičko propitivanje zapadne racional-
nosti - izvedeno u osebnom metodičkom
ključu (koji R. Kalan j u popratnoj studiji s
pravom naziva *rekonstrukcijom odozdo*; str.
181.) - uspjelo spustiti s visina općenitosti i
normativnosti na "mikrorazinu" zbiljskoga po-
vijesnog života, te u nizu suptilnih tokova, me-
andara i zakutaka uhvatiti na djelu supstanci-
jalne sile i zbiljsku dinamiku toga života. Time
je to propitivanje uspjelo dobiti na oštini, du-
bini i bogatstvu slike, a cjelokupni je misaoni
pothvat konzekventno zaokružen. Jer, sav se
Foucaultov teorijski napor zacijelo može pro-
tumačiti i kao dosljedno kretanje na crti *hu-
manizma*, koji izvire iz njegove poznate, često
posve krivo razumljene teze o smrti čovjeka.
Tom se tezom, podsjetimo, nije kanilo pokop-
ati čovjeka, nego se nastojalo detronizirati
njegovu prosvjetiteljsko-univerzalističku kon-
ceptualizaciju, njegov *opći* pojam, i reaktivira-
ti pravo na život konkretne pojedinačnosti i
prolaznosti, odnosno ljudskog bića u njegovoj
dvojnjoj, empirijsko-transcendentalnoj *život-*

nosti. Minuciozne genealogijske raščlambe
mnogolikih povijesnih tvorbi i mehanizama
moći suvereno se kreću upravo područjima te
životnosti i utoliko predstavljaju teorijski ose-
bujnu i iznimno poticajnu provedbu te izvorne
nakane. Izbor tekstova o kojemu je ovdje
bilo riječi donosi egzemplarne uzorke teorije
ispredene na toj crti.

Zdenko Zeman

Susan Brownmiller

PROTIV NAŠE VOLJE

Zagorka, Zagreb, 1995. 475 str.

"Žene su, ironično, idealne zbog svoje
uvjetovanosti za pružanje pomoći i za otuplji-
vanje otpora."
Sheila Rowbotham

Mehanizam odnosa spolova integriran
je i artikuliran u strukturi suvremenog društva
kao sukob, naslijeđen uz ostale konfliktne
processe od prethodnih povijesnih društava.
Položaj žene nerijetko se svodi na izrabljiva-
nje kao robe i na degradaciju njezinog spol-
nog bića od strane muškarca unutar obitelji,
klase, profesije i posla, a pod pokrovitel-
jstvom patrijarhalnog društva. Ako žena nije
bjelkinja, tome se još pribrajaju kolonijalna
dominacija i rasna opresija. Održavanje susta-
va uz pomoć ideologije, podjele rada, "prirod-
ne podjele" spolnih uloga i institucije obitelji,
preuzetih i fiksiranih kroz povijest, omo-
gućuje muškarcu da nesmetano i jeftino pro-
sperira. Nejednako pravo žene, čak i poslovno
izrabljivanje u odnosu na muškarca, očituje se
u nejednakoj plaći za isti posao te u ne-
plaćenom kućnom radu koji žena, prema da-
noj joj spolnoj ulozi, obavlja sama.

Ideološka socijalizacija zapravo samo
preuzima i učvršćuje stereotipove patrijarhal-
ne kulture u kojoj je žena isključivo seksual-